

BOSTADSGÅRDEN

ATT SE TILL DE BOENDE VID UTFORMNINGEN AV BOSTADSGÅRDAR -
EN LITTERATURSTUDIE KRING BOSTADSGÅRDENS BETYDELSE

SLU, SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET ALNARP
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
LTJ

FÖRFATTARE: Emelie Kjellberg

TITEL: Att se till de boende vid utformningen av
bostadsgårdar – *en litteraturstudie kring
bostadsgårdens betydelse*

To look in the interest of the residents in the
creation of residential yards – *a literature
study about the meaning of the residential
yard*

NYCKELORD: landskapsarkitektur, urban gestaltning, ute-
miljö, utevistelse, människor, bostadsgårdar,
boendemiljö, gårdar, offentliga platser, Jan
Gehl, Sverige.

UTBILDNING: Landskapsarkitekturprogrammet

HUVUDOMRÅDE: Landskapsarkitektur

HANDLEDARE: Eva Kristensson
EXAMINATOR: Tim Delshammar

KURSKOD: EX0379
KURSTITEL: Skriva om landskap
OMFATTNING: 15 hp
NIVÅ: Grund C

UTGIVNINGSSORT: Alnarp
DATUM: Juni 2009

SERIE: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

OMSLAGSFOTO: *Ritning över en bostadsgård*, ritad av Lars
Lindoff för Movium.

SAMMANDRAG

Denna kandidatuppsats bygger på litteraturstudier och behandlar bostadsgårdens betydelse samt vad man som gestaltande landskapsarkitekt kan tänka på när man ska planera för fungerande bostadsgårdar. För att göra detta har jag funnit det nödvändigt att ta reda på vad det är som gör att människor väljer att ta steget utanför sin egen dörr och kliva ut i stadens offentliga utemiljö. Orsakerna till detta är åtskilliga och många gånger individuellt färgade. Något som idag gör anspel på människors utevistelse och på så sätt hindrar oss från att spendera tid utomhus är *tidsbristen, dagens teknik* och *känslan av otrygghet*. Det som driver oss till att spendera mer tid utanför det egna hemmet och vara fysiska i utemiljön är bland annat vetenskapen om att det är bra för vår hälsa.

Vilken betydelse har bostadsgården idag i människors liv? Bostadsgården kan vara det första man som boende möter när man tar steget utanför sin dörr och ut i utemiljön. Den är inte privat såsom den egna trädgården, inte heller offentlig i samma mening som torg och parker – det är ett halvprivat rum i stadslandskapet tillägnat de boende. En fungerande bostadsgård lever upp till fyra olika roller i människors vardagsliv: *bostadsnära miljö, lekmiljö, social arena* och *utsikt*. Hur själva utemiljön är utformad spelar en viss roll, men mycket i vad som uppfattas som en fungerande bostadsgård är hur relationerna mellan människorna på gården ser ut och rymligheten. Bostadsgården och dess utemiljö har idag, genom att vara en social arena, en nyckelroll för att utveckla och upprätthålla människors sociala liv med sina grannar. Den ger de boende en chans till att uppehålla de ”svaga banden” – de får en behaglig kontakt med sina grannar – och fungerar som ett andra vardagsrum där vardagslivet under gynnsamma väderförhållanden har tillfälle att flytta ut i det fria. Vidare är bostadsgården en viktig arena för barnen och deras lek samt att i rollen som utsikt få de passiva brukarna att känna sig delaktiga i livet på gården. Dessutom kan bostadsgården delas in i olika zoner: *offentlig, halvoffentlig, halvprivat* och *privat*. Dessa zoner, tillsammans med den fysiska utformningen och de fyra rollerna, skapar en bra utgångspunkt för en fungerande bostadsgård.

Förutom litteraturstudier har jag även gjort en analys av den bostadsgård som jag själv bor på som bygger på hur utemiljön på bostadsgården uppfattas genom *fysisk utformning, de fyra rollerna* och *territoriell zoner*.

Slutsatsen efter genomförda litteraturstudier och analyser är att det inte finns en ”bästa bostadsgård” eller en enda sanning för hur man gestaltar en fungerande bostadsgård – det finns många! Att skapa en bra grund som kan stå sig över tid och som tål människors olika tycke och smak är en förutsättning för att en gård ska fungera. Hur detta

uttrycker sig är upp till människorna som bor och nyttjar utemiljön på bostadsgården att avgöra.

ABSTRACT

This candidate essay is built on literature studies and discusses the meaning of the residential yard along with what you, as a landscape architect, should think about when you are designing functional residential yards. To do this I found it necessary to figure out what it is that makes people step outside their own apartment and out into the city's public places. The reasons for this are numerous and many times individually affected. Something that plays a role in people's outdoor life and prevents them from spending time outside is *the lack of time, the technique of today and the feeling off insecurity*. The thing that makes us want to spend more time outside our home is the knowledge that it has a positive effect on our health.

What does the residential yard mean to people today? The residential yard could be the first thing you set your foot onto when you step outside your home and out into the outdoor environment. It is neither as private as the garden, nor as public as a square or a park – it is a half private room in the townscape dedicated to the people living on the yard. A functional yard live up to four different roles in the every day life of people: *a near housing environment, a playing field, a social arena* and *a view*. The design of the outdoor environment plays, to some extent, a role but many times a functional residential yard depends on the relations between the people living there and the spaciousness. By being a social arena the residential yard and its outdoor environment have a key role in the development and maintaining of the social connection between neighbours. It gives the inmates of the house an opportunity to maintain the “weak ties” to their neighbours – they get a pleasant first contact – and acts as a second living room where the everyday life has a chance to move outside during favorable weather. Further more the residential yard is an important place to the children and as a playing field. Along with the role as a view the residential yard should make the passive users feel as participants in the life on the yard. In addition to this the residential yard can be divided into different zones: *public, half public, half private* and *private*. These zones, together with the physical environment and the four roles, create a good starting point for a functional residential yard.

Besides the literature studies I have also done an analysis of my own residential yard which is based on how the outdoor environment of the residential yard is regarded through *the physical environment, the four roles* and *the territorial zoning*.

The conclusion I found was that there is nothing like “the best residential yard” nor is there just one single truth on how to design a functional residential yard – there are many! If a residential yard is to function it is an absolute condition that the foundation is solid and that

it can stand the test of time. How this is expressed is up to the people who live and use the residential yard to decide.

INNEHÅLL

FÖRORD	1
INLEDNING	3
SYFTE, FRÅGESTÄLLNING & MÅL	3
METOD & AVGRÄNSNING	4
MÅLGRUPP	4
DISPOSITION	5
DEL I	
UTEVISTELSEN I STADEN	7
PLATSENS ATTRAKTIVITET	7
TRE SORTERS AKTIVITETER	8
NÖDVÄNDIGA AKTIVITETER	8
VALFRIA AKTIVITETER	8
SOCIALA AKTIVITETER	8
ATT VISTAS ELLER INTE VISTAS UTE	9
MÄNNISKORS TIDSBRIST	9
DAGENS TEKNIK	10
KÄNSLAN AV OTRYGGHET	10
DEL II	
BOSTADSGÅRDEN	13
DEFINITION	14
BOSTADSGÅRDEN I PLANERINGEN	15
FÖRHÅLLNINGEN TILL BOSTADSGÅRDEN	15
AKTIVITETER PÅ BOSTADSGÅRDEN	16
NÖDVÄNDIGA AKTIVITETER	17
VALFRIA AKTIVITETER	17
SOCIALA AKTIVITETER	17
BOSTADSGÅRDENS FYRA ROLLER	18
BOSTADSNÄRA MILJÖ	19
LEKMILJÖ	19
SOCIAL ARENA	20
UTSIKT	21
BOSTADSGÅRDENS STORLEK	21
TRÅNGA GÅRDAR	22
RYMLIGA GÅRDAR	22
FYSISK UTFORMNING	23
AVGRÄNSNING	23
TILLGÄNGLIGHET	24
ANVÄNDBARHET	24
BALKONGEN & DEN PRIVATA UTEPLATSEN	24
VARIATION OFFENTLIGT – PRIVAT	25

ZONERING FRÅN OFFENTLIGT TILL PRIVAT	26
ESTETIK & FÖRVALTNING	27
IDAG & IMORGON	28
 DEL III	
ANALYS AV EN BOSTADSGÅRD	31
BRF GUSTAV	31
FYSISK UTFORMNING	32
AVGRÄNSNING	32
TILLGÄNGLIGHET	33
ANVÄNDBARHET	34
BOSTADSGÅRDENS FYRA ROLLER	35
BOSTADSNÄRA MILJÖ	35
LEKMILJÖ	36
SOCIAL ARENA	36
UTSIKT	37
ZONER PÅ GÅRDEN	37
OFFENTLIG ZON	38
HALVOFFENTLIG ZON	38
HALVPRIVAT ZON	39
PRIVAT ZON	39
HUR FUNGERANDE ÄR BOSTADSGÅRDEN?	40
FYSISK UTFORMNING	40
ZONERINGEN & DE FYRA ROLLERNA	40
 DEL IV	
REFLEKTION	43
 REFERENSER	45
TRYCKTA KÄLLOR	45
ARTIKLAR & TIDSSKRIFTER	46
ELEKTRONISKT	47
BILDER	48

FÖRORD

När jag blickade tillbaka på mina egna erfarenheter av utbildningen så här långt fann jag ett kunskapsgap under andra terminen i tvåan. Kursen hette *Projekt 2 – Boplatsen*, och syftet med denna kurs var att gestalta en fungerande bostadsgård, eller som kursplanens lärandemål uttryckte det:

[...] förmedla kunskaper som ger ökad förståelse för boplatsen som hem och hur den kan gestaltas som del av en sammanhängande bebyggelseväv (Kurshemsida Projekt 2 – Boplatsen 2007).

Många samtal och diskussioner hade förts kring utformningen av torg och parker, men bostadsgården hade inte diskuterats ingående. Hur gestaltar man en fungerande bostadsgård?

Denna uppsats är skriven på C-nivå inom kursen *Att skriva om landskap*, området för Landskapsarkitektur vid SLU på Alnarp, och omfattar 15 hp.

Jag hoppas att denna uppsats ska ge tips och leda till diskussioner kring hur man kan tänka vid utformning av bostadsgårdar där människor ska trivas och uppmuntras till aktivitet. Jag vill även rikta en tanke åt bostadsgårdens ställning i dagens stadsbyggnadsideal och hur detta kan påverka gestaltningens möjligheter.

Tack till min handledningsgrupp som har kommit med kloka synpunkter och stöttat under arbetets gång. Ett speciellt tack till mina huvudopponenter inom handledningsgruppen, Anna Krook och Karin Jonsson, samt min handledare, Eva Kristensson, som alla tre gett mig konstruktiv kritik som uppmuntrat och lett till mer skrivande.

MALMÖ I MARS 2009

EMELIE KJELLBERG

INLEDNING

Med ett av fyra givna teman, *Gestaltning i urbana sammanhang*, har jag haft min utgångspunkt och frågeställningar.

Med inspiration från min handledare, och landskapsarkitekt, Eva Kristensson som i en artikel uttryckte att,

Om man bortser från bostadsgårdens betydelse missar man något väsentligt i det som den goda staden står för. Den bostadsnära grönskan är sannolikt de viktigaste gröna rum vi har (citerat Kristensson i Olsson 2004),

anser jag det viktigt att i den nu så heta och pågående diskussionen kring hållbar stadsutveckling ge bostadsgårdarna ett allmänt spelrum och självklarhet i vårt sätt att angripa stadens struktur. Livet i staden handlar inte bara om det stadsmässiga och byggnader, utan även och kanske främst om människors vardagsliv (Olsson 2004).

SYFTE, FRÅGESTÄLLNING & MÅL

Syftet med min kandidatuppsats har varit tvådelad, där jag i ett första angreppssätt velat få en mer generell förståelse för hur människor väljer platser att vistas på. Min andra frågeställning är min huvudfråga och behandlar hur vi som landskapsarkitekter kan utforma bostadsgårdar som ett viktigt urbant stadsrum som möter människors förväntningar och krav på utemiljön.

- VAD PÅVERKAR MÄNNISKORS VILJA ATT ANVÄNDA UTEMILJÖN OCH VISTAS UTE?
- HUR GESTALTAR MAN EN FUNGERANDE BOSTADSGÅRD?

Anledningen till varför jag valde att titta närmare på bostadsgården beror dels på att jag finner ämnet intressant, dels att jag med stor sannolikhet kommer att arbeta med någon slags utformning av den i framtiden och vill ha en bra grundkunskap i hur man kan resonera kring utformningen av bostadsgårdar.

Målet för min kandidatuppsats har aldrig varit att komma fram till en given mall med punkter på exakt hur man ska tänka när man getaltar en bostadsgård, utan snarare att föra en diskussion kring ämnet och ge någon form av sammanställning av hur andra som har forskat i och undersökt ämnet har resonerat kring sina resultat om hur en fungerande bostadsgård ser ut.

METOD & AVGRÄNSNING

Med mina frågeställningar och den givna tidsramen för kandidatuppsatsen valde jag att koncentrera mig på litteratur inom ämnet och därmed genomföra en litteraturstudie. För att applicera de teorier som framkommit har jag även valt att utföra en analys av en bostadsgård.

Det har funnits åtskilliga böcker och forskningsresultat att läsa och utforska, men jag har varit tvungen att välja ut ett par av de böcker och artiklar som jag funnit intressanta för mitt ändamål. För att avgränsa och konkretisera det stora angreppssätt som jag har haft till temat har jag valt att titta på litteratur som behandlar svenska bostadsgårdar under 1900-talet fram till idag samt Jan Gehls teori om hur människor rör sig i det offentliga rummet (Gehl 2006). Anledningen till att jag valde Jan Gehls teori är att hans bok *Life between buildings – using public space* är obligatorisk samt mycket användbar under utbildningen. Jag ansåg det därmed vara ett bra underlag till diskussionen för hur man kan tänka när man ska gestalta i urbana sammanhang med möjligheter att applicera teorin på utformningen av bostadsgårdar.

I uppsatsen har jag tagit för givet att bostadsgården är till för de boende och ingen annan. Det finns många aspekter och synpunkter att ta hänsyn till, men jag har valt att koncentrera mig på en liten del av en stor vetenskap. Vidare bör man påpeka att litteraturen bygger på forskning och undersökningar som är utförda för ett antal år sedan. Dessutom är det viktigt att påpeka att dagens tidsuppfattning påverkar människors beteende utomhus och därmed också de resultat som redovisas i olika rapporter. Dessa faktorer gör att det med stor sannolikhet finns mer aspekter än de jag tar upp i min kandidatuppsats.

Analysen grundar sig i visuella och egna observationer av den bostadsgård jag själv bor på. Jag valde att fotografera miljön på bostadsgården och samtidigt applicera mina egna erfarenheter på analysen som boende på bostadsgården.

MÅLGRUPP

Uppsatsen vänder sig till människor som har ett intresse av utformningen av bostadsgårdar och vad som ligger bakom människors val att använda sig av utemiljön eller inte. Det är allt ifrån landskapsarkitekter, arkitekter, fastighetsägare, boende med mera. Jag hoppas även att studenter som läser *Projekt 2 – Boplatsen*, ska finna min uppsats värdefull och användbar för deras studier.

DISPOSITION

Uppsatsen är uppdelad i fyra delar; *Utevistelsen i staden*, *Bostadsgården*, *Analys* och *Reflektion*.

I Del I *Utevistelsen i staden* söker jag svar på min första frågeställning *Vad påverkar människors vilja att använda utemiljön och vistas ute?* Här berör jag ytligt hur och varför människor väljer, eller inte väljer, att röra sig i utemiljön. Denna del är till för att du som läsare ska få en större förståelse till varför vissa människor väljer att vistas i utemiljön och varför andra inte gör det. Vidare är detta kapitel tänkt att ge en större och mer övergripande förståelse för bostadsgårdens användning i kommande Del II *Bostadsgården*.

I Del II *Bostadsgården*, som är huvuddelen av min kandidatuppsats, behandlar jag min huvudfrågeställning *Hur gestaltar man en fungerande bostadsgård?* Här tar jag upp bostadsgården i stadsplaneringen, några teorier kring hur bostadsgården upplevs, förvaltningens roll samt vilka trender som finns bland dagens bostadsgårdar.

I Del III *Analys* analyserar jag den bostadsgård som jag själv bor på och applicerar de teorier som genom min litteraturstudie framkommit som intressanta för bostadsgårdens betydelse.

I Del IV *Reflektion*, som är den avslutande delen av min kandidatuppsats, reflekterar jag främst kring bostadsgårdens betydelse för de boende och dess position som ett halvprivat, urbant stadsrum.

DEL I

UTEVISTELSEN I STADEN

VAD PÅVERKAR MÄNNISKORS VILJA ATT ANVÄNDA UTEMILJÖN OCH VISTAS UTE?

För att kunna diskutera kring, och planera för, platser som är ämnade att attrahera människor finner jag det nödvändigt att se till hur utemiljön agerar och påverkar människorna och vice versa. Man måste se till sammanhanget och vilka faktorer som verkar på platsen. Jag menar att utan en livlig och fungerande stad är det svårt, nästan omöjligt, att gestalta platser som människor vill vistas på eller färdas igenom.

Att vardagen ser olika ut för oss människor är idag ganska självklart och beror på var i livet man befinner sig. Platserna i utemiljön betyder därmed olika beroende på vilken samhällsklass man tillhör och om man är barn, ungdom, vuxen eller pensionär samtidigt som det finns variationer även inom dessa grupper (Jergeby 1996 s 109).

När jag själv betraktar begreppet ”offentligt liv” anser jag att det handlar om möjligheten till att *delta i*, eller *betrakta* det sociala livet – en form av demokrati om man så vill. Ordets betydelse har skiftat i samband med de förändringar och den utveckling som har skett i vårt samhälle. Idag är det allmänna intresset för det offentliga livet stort, vilket man tydligt kan se i den forskning och de debatter som dagligen förs.

PLATSENS ATTRAKTIVITET

Gehl (2006) uttrycker i sin bok att ”människor går dit människor är”. Men vad är det som gör att människorna som var där först går dit? Mycket av det som utspelar sig i stadens utemiljö anser jag hänger ihop med Zygmunt Baumanns uttryck ”Jag är sedd alltså finns jag” (Olsson 2001 s 109) – människor tycker om känslan av att bli sedda av andra.

Platsers attraktion och den fysiska närvaron av människor menar jag är nära sammankopplat med var i landet eller staden man befinner sig (geografiskt), årstidsvariationen (klimat) och människors dygnsrytm. Dessa tre betraktar jag ge uttryck i hur och när utemiljön används.

Det geografiska läget spelar en stor roll för hur gestaltningen kommer att se ut och hur platsen i sin tur kommer att användas – Skåne eller Norrland, centrum eller periferin. Till detta hör även årstidernas variation – tidig vår eller sen vår, långa dagar eller korta.

Skillnaderna är även stora beroende på vilken tid på dygnet det är. Vissa platser är attraktiva under morgontimmarna då människor är på väg till sina arbeten, andra under lunchtid. Med detta sagt är det

svårt att exakt peka på hur attraktiv en plats kommer att bli. Allt är beroende av den fysiska utformningen och människors rörelser på platsen. Detta är viktigt att tänka på när man gestaltar, hur kommer min utformning att yttra sig på just den här platsen under årets och dygnets växlingar? Hur ser det ut om 50 år?

TRE SORTERS AKTIVITETER

Gehl pratar i sin bok bland annat om vilka aktiviteter vi människor utför i det offentliga rummet. Han anser att det finns tre olika sätt som påverkar människors rörelse mellan husen och i staden; *nödvändiga*, *valfria* samt *sociala aktiviteter*. Tillsammans utgör de rörelser som ger upphov till ett socialt liv i staden, vare sig det är tvingat eller frivilligt, eller en kombination av de båda (Gehl 2006). Denna slutsats drar även landskapsarkitekten Ulla Berglund och sociologen Ulla Jergeby i sin bok *Människorum Stadsrum – att planera för livet mellan husen*, som bygger på deras egna forskningsresultat (Berglund & Jergeby 1998).

NÖDVÄNDIGA AKTIVITETER

Nödvändiga aktiviteter kan vara att gå och handla mat, åka till skolan eller övriga ärenden – aktiviteter där de involverade till större del är tvungna att själva aktivt medverka. Dessa aktiviteter påverkas i en mycket liten grad av den omgivande miljön i och med att de medverkande inte har några större valmöjligheter (Gehl 2006 s 9).

VALFRIA AKTIVITETER

Valfria aktiviteter är aktiviteter där människor kan välja att medverka om man vill samt om tid och plats gör detta möjligt. Aktiviteter som kan innefattas i denna kategori är att sitta och sola, motionera eller gå en promenad i parken för att mata fåglarna. Dessa valfria aktiviteter äger endast rum i gynnsamma lägen, det vill säga när vädret är fint eller om platsen för aktiviteten är tilltalande. Det handlar i grund och botten om att den fysiska miljön ska vara attraktiv för att man ska välja att ägna sig åt denna syssla. Är platsen inte tillräckligt attraktiv kommer man att avstå från denna aktivitet (Gehl 2006 s 9,11).

SOCIALA AKTIVITETER

Sociala aktiviteter är beroende av andra människor i utemiljön. Exempel på sådana kan vara barn som leker eller en konversation mellan två vänner. Den kanske viktigaste av dem alla är den så kallade passiva kontakten – att se och höra andra människor. Sociala aktiviteter uppkommer som en följd av att människor rör sig i ute-

miljön och är på samma ställe samtidigt. Detta visar att sociala aktiviteter indirekt är stärkta när *nödvändiga* och *valbara* aktiviteter ges bättre förhållanden i utemiljön (Gehl 2006 s 12-13).

ATT VISTAS ELLER INTE VISTAS UTE

Utemiljön kantas för vissa av hinder och används därmed i mycket liten utsträckning, kanske inte alls. Andra ser den som en möjlighet för att utöva nödvändiga, valfria och sociala aktiviteter (Gehl 2006).

Varför använder sig människor av utemiljön? De möjligheter, eller positiva effekter, som utemiljön kan ge upphov till är generellt relaterade till en förbättrad hälsa, både på det psykiska såväl som det fysiska planet. I kunskapssammanställningen *Utemiljöns betydelse för äldre & funktionshindrade*, gjord av Statens Folkhälsoinstitut, räknar man bland annat upp följande allmänna hälsoeffekter av vistelse i utemiljön:

[...] sömnkvaliteten förbättras, motståndskraften mot infektioner ökar, stresstoleransen höjs, socialt liv främjas och ensamhet motverkas, pulsen sänks, läkemedelskonsumtionen samt välbefinnandet ökar [...] (Bengtsson 2003 s 30).

Det som man kan uppleva som hinder i användandet av utemiljöer innefattar inte bara tillgängligheten och fysiska rörelsehinder utan även *människors tidsbrist, dagens teknik* och därtill *känslan av trygghet* (Jergeby 1996). Jag har valt att titta lite närmre på tidsbristen, tekniken och känslan av trygghet på grund av att de är aktuella och intressanta infallsvinklar i vad som hindrar människor från att vistas i utemiljön.

Utöver detta spelar givetvis även platsens utformning och innehåll en stor roll i vad det är som lockar människor att uppehålla sig i utemiljön (Berglund & Jergeby 1998 s 41).

MÄNNISKORS TIDSBRIST

Tidsaspekten begränsar många gånger användningen av utemiljön till *nödvändiga aktiviteter*. Detta gäller främst människor som arbetar. Det finns helt enkelt inte tid för andra aktiviteter såsom de *valbara* och *sociala* (Gehl 2006). Detta gör att aktiviteterna i det offentliga rummet är begränsade till de vuxnas transporter mellan olika platser. Barnen måste i sin tur anpassa sig till de vuxnas tidsdimension, vilket gör att tillvaron för dem på ett tidigt stadium delas in i tid och rum. Detta beteendemönster – tidsindelning och regelbundna rutiner – kan även sitta kvar i äldre dar (Jergeby 1996).

Slutsatsen man kan dra av detta är att de *valfria* och *sociala* aktiviteterna blir lidande när tiden inte räcker till och att utemiljön ses som ett transportmedel för förflyttning från plats till plats (Jergeby 1996). Samtidigt blir barnens möjligheter att vistas utomhus med andra barn mycket inskränkt.

DAGENS TEKNIK

Teknik kan vara och är, om man får tro reklamen, till för att underlätta de vardagliga sysslorna. Till en början är det frigörande med ny och smart teknik, men med tiden kommer denna att integreras i vardagen och då ingå som en förutsättning för att vardagen ska fungera. Teknik som bör nämnas i detta sammanhang är bil, dator, telefon, tv, radio och Internet – saker som vi idag har svårt att klara oss utan och som till en början bara var till för att underlätta. Konsekvensen av denna nya teknologi inom och utanför hemmet är att människor har mindre anledning att aktivera sig och vistas i utemiljön. Man har tillgång till information och andra människor innanför hemmets väggar. Tv, radio och Internet gör det möjligt att vara delaktig i den globala världen utan direkt fysisk kontakt med den. Bilen möjliggör snabba och enkla transporter samtidigt som telefonen hjälper oss att uppehålla vårt sociala nätverk utan att behöva vara fysiska med andra människor. Dessa materiella bekvämligheter skapar ett tillbakadragande från det offentliga rummet (Jergeby 1996 s 90).

KÄNSLAN AV OTRYGGHET

Tryggheten på olika platser anser jag vara en stor faktor i hur staden, och platserna i den, används. Tryggheten påverkar och påverkas av en rad skilda faktorer. En stad eller plats där mycket folk är ute och rör på sig upplevs många gånger som trygg.

Människors tidsbrist och dagens teknik har, som jag redogjort för ovan, lett till att allt mer aktiviteter sker inom den egna hemmiljön varpå utemiljön lämnas åt sitt öde, något som även kommit att återspeglas i dagens samhällplanering. Den sårbarhet, det vill säga en känsla av otrygghet, som många människor känner i utemiljön leder till konsekvensen att man uppfattar, och använder, den offentliga miljön i staden enbart som ett *transportmedel* för nödvändiga aktiviteter (Jergeby 1996, Gehl 2006). Trots att det finns en stark vilja att utforska staden begränsar sig människor i sina rörelser som en konsekvens av känslan av otrygghet. Detta i sin tur grundar sig i den fysiska planeringen (Jergeby 1996). Jergeby menar vidare att,

Medvetandet om riskförhållanden har att göra med tillgång på information och erfarenheter. Därmed är det rimligt att anta att

handlingsstrategier för att handskas med oro och ängslan tar sig olika uttryck (Jergeby 1996 s 92).

Detta innebär att människors individuella bakgrund spelar stor roll i om man kommer att uppleva utemiljön i staden som trygg, eller otrygg.

Den numera geografiskt skarpa indelningen av stadens rum i offentligt och privat har, enligt Jergeby, lett till att människor idag har en mer reserverad hållning till stadens utemiljö än tidigare. Detta förhållningssätt har både historiska och strukturella bakgrunder (Jergeby 1996 s 90). När människor känner ett visst ansvar för sin egen närmiljö eller en plats ökar trygghetskänslan markant – det skapas kontroll och man kan påverka den gemensamma miljön (Berglund & Jergeby 1998 s 20).

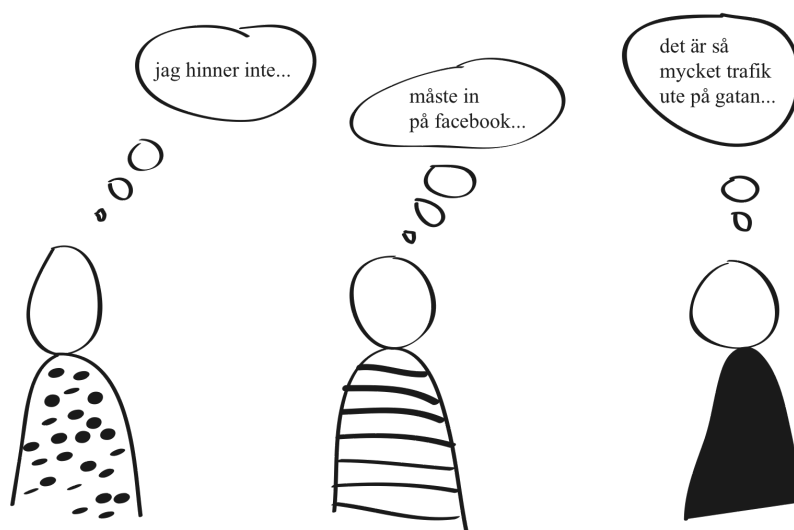

Illustration. Av Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

DEL II

BOSTADSGÅRDEN

HUR GESTALTAR MAN EN FUNGERANDE BOSTADSGÅRD?

Små, stora, runda, kantiga, smala, breda. Asfalt, gräs, betong, vatten, växter, trä, Variationerna är oändliga och ingen bostadsgård är den andra lik.

Bostadsgårdarna, och bebyggelsen, formas av rådande stadsbyggnadsideal (Kristensson 2007[2] s 4). Detta gör att det som tydligast styr hur bostadsgården ser ut och hur miljön har utformats är under vilken tidsepok den är anlagd (Persson & Persson 1995 sid 9).

Anders Kling börjar sin artikel om bostadsgårdar såhär:

Kanske är bostadsgårdar bland de svåraste en gestaltande landskapsarkitekt kan ge sig i kast med. Ett myller av funktioner som ska samsas på de minsta av ytor. Lekredskap, sandlådor, cykelställ, piskställ, torkställ, rabattytor, gräsytor, grusytor, avskildhet och kontakt bidrar ofta till en såväl fysisk som mental trängsel. Ofta är grundförutsättningarna svåra att jobba med. I storstadsregionerna har kraven på höga exploateringsstal inneburit att storlekarna på gårdarna har minskat samtidigt som anspråken på antalet funktioner tycks ha ökat. Vidare verkar det sällan förekomma något ifrågasättande om vad en gård egentligen behöver innehålla. Mycket av funktionerna stämplas ut slentrianmässigt i villfarelsen att tomhet alltid är av oro (Kling 2001 s 40).

Jag finner författarens reflektion kring den *mentala trängseln* intressant. Genom denna mening framhåller han att det är grundläggande att ha kunskap om och att föra diskussioner kring hur människor uppfattar sin omgivning psykiskt när man gestaltar bostadsgårdar. Något annat som jag uppfattar som intressant är att det, enligt författaren, sällan förekommer en diskussion kring vad en gård egentligen ska innehålla och hur man många gånger ”kastar” ut funktioner på bostadsgården för att man är rädd för den tomhet som kan uppstå om man lämnar ytor öppna. Jag tror att det är just i denna ”funktionsbesatthet” som gestaltningen, och bostadsgården, havererar. Man gestaltar för sådant som man tror, och kanske förutsätter, måste finnas på en bostadsgård utan att undersöka det verkliga behovet bland de som ska använda gården – de boende.

DEFINITION

För att kunna resonera kring bostadsgården fann jag det nödvändigt att definiera själva ordet och redogöra för hur jag använder begreppet i följande kandidatuppsats.

När jag satte mig ner för att slå upp ordet *bostadsgård* fann jag ingenting – det fanns inte med i något av de lexikon eller ordlistor som jag slog i. Jag har därför samlat ihop några definitioner som nämnts i den litteratur jag har läst.

Begreppet *gård* uppfattas och används olika beroende på att vi människor är olika. Alla har vi en förhållning till ordet, men vi lägger olika värderingar i det. Begreppet ger ofta ett uttryck för gårdsplanen eller platsen mellan husen (Torseke Hulthén 2000 s 87). I *Svenska Bostadsgårdar 1930-59* skrivs följande:

Vi har kallat detta *bostadsgårdar* och avser med den termen den mark i anslutning till bostadshuset som de boende upplever som ”sin”. Enligt Weséns Våra ord, kommer ordet *gård* av inhägnad, omgärdat. Det är av gemensamt ursprung med engelskans *yard* och tyskans *Garten* (=trädgård). TNC definierar i TNC 89, Plan- och byggtermer 1989, gård som

1. kringgårdad eller kringbyggd plats
2. utrymme mellan hus inom ett byggnadskvarter, i regel med slutet byggnadssätt, eller mellan ett hus och en gata (Persson & Persson 1995 s 9).

I denna kandidatuppsats står ordet bostadsgård, i enlighet med TNC 89, för *flerbostadens gemensamma utemiljö* och är därmed endast är till för de boende.

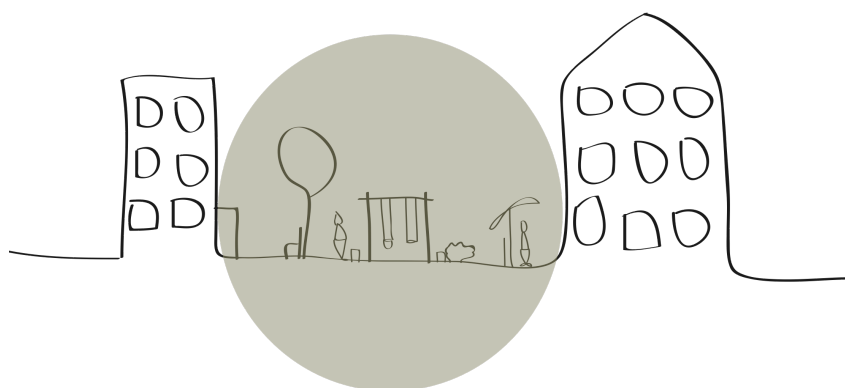

Illustration. Av Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

BOSTADSGÅRDEN I PLANERINGEN

Hur ser man på bostadsgården i planeringen och utvecklingen av stadens struktur? Det finns inget i lagstiftningen som uttryckligen behandlar bostadsgården som ett eget begrepp, utan det som skrivs i Plan- och Bygglagen är följande:

15 §: Om tomter tas i anspråk för bebyggelse som innehåller en eller flera bostäder [...] skall det finnas tillräckligt stor *friyta* som är lämplig för lek och utevistelse på tomten eller på utrymmen i närheten av denna. Om det inte finns tillräckliga utrymmen för att anordna både parkering och *friyta*, skall i första hand *friyta* anordnas (Rättsnätet [2], min kursivering).

4 §: Inom eller i nära anslutning till områden med sammanhållen bebyggelse skall det finnas lämpliga platser för lek, motion och annan utevistelse [...] (Rättsnätet [1]).

Jag har tolkat det så att ”friytorna” som beskrivs i texten är inslag av grönt i någon utsträckning, till exempel park, gröning eller bostadsgård. Friytorna ska vidare prioriteras före andra hårdgjorda ytor vid nybyggen. Det ska följaktligen finnas ”tillräckligt” med yta som ska vara passande för lek och rekreation. Här kan man börja diskutera hur mycket ”tillräckligt” egentligen är och finner snart ett stort problem med denna definition och ordval. Vad som är tillräckligt för mig, är kanske inte tillräckligt för dig, eller vice versa. Det är alltså upp till kommunerna och byggbranschen att tolka lagtexten och arbeta utifrån detta (Kristensson 2007[2] s 3). Ytorna kring husen kan med denna definition variera både i storlek samt karaktär – små eller rymliga, mer eller mindre gröna.

Nedan följer aspekter som människor i olika forskningar och undersökningar har lagt fram som faktorer som spelar roll för hur och varför bostadsgården används samt vad som gör att en bostadsgård uppfattas som fungerande.

FÖRHÅLLNINGEN TILL BOSTADSGÅRDEN

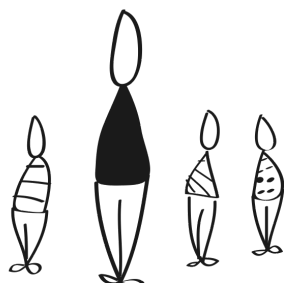
I en intervju med Eva Kristensson, som bygger på avhandlingen *Rymlighetens betydelse – en undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*, framkommer det att bostadsgården uppfattas som en förlängning av hemmet av de boende, som ett andra vardagsrum utanför den egna hemmiljön (Olsson 2004).

I Eva Kristensson avhandling *Gröna kvaliteter & socialt samspel* särskiljs och renodlas tre olika brukartyper av bostadsgården: den *aktive brukaren*, den *passiva* samt *ickebrukaren*. Den *aktive*

brukaren är en person som bidrar till det aktiva livet på gården och deltar flitigt i de aktiviteter som förekommer på bostadsgården såsom socialt umgänge, odling, barnpassning med mera. De har verkliga erfarenheter av att fysiskt och aktivt uppehålla sig på gården. De människor som använder gården som en transportsträcka räknas dock inte som aktiva brukare. Den *passive brukaren* uppträder som åskådare och är den som uppskattar bostadsgården lite från håll – utsikt från fönstret, genom vistelse på balkongen eller den privata uteplatsen. *ickebrukaren* är allt som oftast helt ointresserad av gården, både på nära och på långt håll. Denna ickebrukare ägnar sin tid i andra miljöer, såsom hos vänner eller på jobb utanför bostadsgårdens gränser (Kristensson 1997 s 21).

Med dessa olika brukare identifierade anser jag det lättare att förstå hur de boende värdesätter sin boendemiljö och därmed också förstå bostadsgårdens användningsområden. Enligt forskningsresultat är en av anledningarna till varför människor väljer att inte använda sig av sin bostadsgård känslan av att det inte finns någonstans att ta vägen (Kristensson 2005 s 3), vilket kan leda till att man kategoriseras som en icke brukare av bostadsgården, även om detta inte är ett enskilt, aktivt val.

Aktiv brukare

Passiv brukare

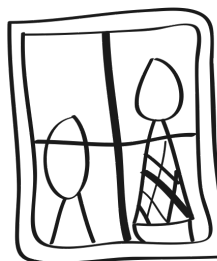

Illustration. Av: Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

AKTIVITETER PÅ BOSTADSGÅRDEN

Vad gör man egentligen på sin bostadsgård? Människor är olika och har därmed olika preferenser för hur man vill att utemiljö ska vara utformad för att man ska kunna utföra de aktiviteter som man önskar. När de boende på bostadsgården känner sig delaktiga i, tar ansvar och känner att de kan påverka det som händer på bostadsgården, påverkas grannskapet i positiv riktning. Det skapar en gemensamhetskänsla bland de boende som uttrycker sig i att bostadsgården och utemiljön upplevs som trygg och organiserad (Olsson, Cruse Sonden & Ohlander 1997 s 213).

När man befinner sig på bostadsgården har det visat sig att man gärna vill ha något att göra för att inte känna sig utelämnad till "fönsternas ögon". Vanligt är därför att man antingen väljer att vistas i andra miljöer eller att man håller sig sysselsatt med något när man är på bostadsgården. Detta sägs grunda sig i vår tidsmoral och att man inte vill uppfattas som lat. Det är på grund av detta som man anstränger sig för att ha något att göra och på så sätt se upptagen ut (Berglund & Jergeby 1996 s 17).

Eva Kristensson betraktar bostadsgården som en oas för rekreation och då vi människor har olika sätt att koppla av på – aktiva eller passiva – bör bostadsgården rymma *olika aktiviteter för rekreation* för den enskilde individen (Kristensson 2005 s 3).

Utöver det som tagits upp menar jag att människorna rör sig i enlighet med Jan Gehls teori om *nödvändiga, valfria* och *sociala aktiviteter* (Gehl 2006) även på den egna bostadsgården och kommer härmed att redogöra för de tre olika aktiviteterna ur ett bostadsgårdsperspektiv.

NÖDVÄNDIGA AKTIVITETER

Nödvändiga aktiviteter (Gehl 2006 s 9) som sker på bostadsgården är till exempel att slänga soporna, gå till jobbet eller skolan, gå ner till tvätten och så vidare. Här används gården i första hand som en transportsträcka. Vidare har det här visat sig att vistelsen utomhus bland vuxna ofta är kopplat till ett *nyttomotiv*, eller, som jag benämner det här, nödvändig aktivitet (Berglund 1998).

VALFRIA AKTIVITETER

Valfria aktiviteter (Gehl 2006 s 9) kan ske genom aktivt eller passivt deltagande (Kristensson 2005) och kännetecknas då till exempel av odling i olika former, gemensamma städdagar, sitta och sola eller läsa en bok på en bänk, fika eller grilla i gräset. Här ställer de boende på bostadsgården krav på väderlek och gårdens fysiska utformning. Att utföra någon form av skötsel av bostadsgården framhävs i boken *Stadsrum Människorrum – att planera för livet mellan husen* vara den vanligaste aktiviteten på bostadsgården bland pensionärerna (Berglund & Jergeby 1998 s 18).

SOCIALA AKTIVITETER

Sociala aktiviteter (Gehl 2006 s 12) sker i form av kontakt med andra och är, som jag nämnt i föregående avsnitt, en viktig del av livet på bostadsgården och beroende av andra människors närvaro. De sociala aktiviteterna uppkommer som en följd av att nödvändiga och valfria aktiviteter äger rum i utemiljön. Detta sociala spel är antingen

intensivt färgat genom barn som leker tillsammans i sandlådan eller av en mer distanserad karaktär via ett enkelt ”hej” till grannen som kommer förbi på cykel. Hälsandets grundläggande betydelse för människor är att de får en känsla av bekräftelse av andra människor. Dessa ”weak ties” (svaga band), som hälsandet är en del av, skapar en trygghetskänsla bland människorna och tillhörighet skapas. Det är dessa möten som senare kan utvecklas till närmare kontakter (Berglund & Jergeby 1998, Torseke Hulthén 2000).

BOSTADSGÅRDENS FYRA ROLLER

Landskapsarkitekt Anders Jönsson anser att en bra gård innehåller fyra basfaktorer: *rum i rummet*, *en samlad fri och öppen yta*, *växter med trädgårdskaraktär* och *beständighet genom god kvalitet* (Olsson Lieberg 2007 s 4). I *Svenska bostadsgårdar 1930-59* framhålls *rumslighet*, *funktionsindelning* och *växtlighet* som de viktigaste aspekterna för bostadsgårdens bas (Persson & Persson 1995 s 11). Anders Jönssons tänke- och angreppssätt anser jag vara en mer subjektiv och egen upplevd verklighet än den som Persson & Persson (1995) och landskapsarkitekt Eva Kristensson (2005) framhåller i sin forskning om bostadsgården. Enligt Kristensson (2005) spelar en bra och fungerande bostadsgård fyra olika roller i människors vardagsliv; *bostadsnära utemiljö*, *lekmiljö*, *social arena* och *utsikt*. Dessa fyra roller påpekas och verkar samtidigt endast när bostadsgården är tillräckligt rymlig. Desto fler av de fyra rollerna som samverkar, desto mer användbar är gården i olika syften.

Det är dessa fyra roller som jag utgår ifrån i följande avsnitt och jämför med andra författares kriterier och synpunkter på vad som definieras som en bra bostadsgård.

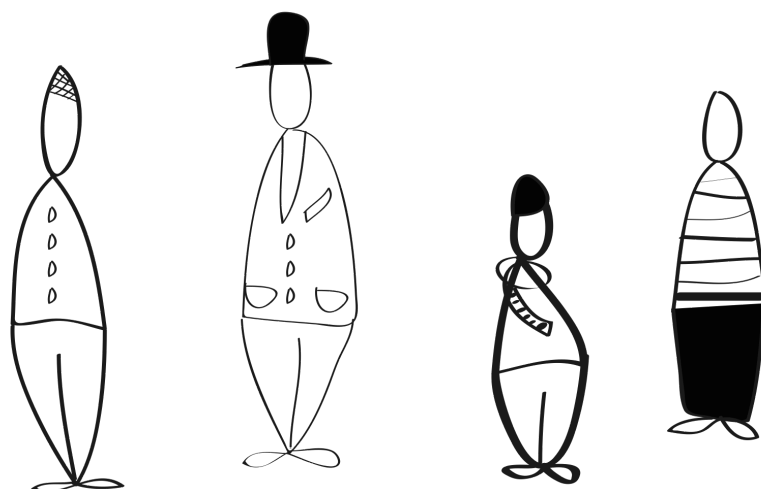

Illustration. Av Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

BOSTADSNÄRA MILJÖ

Många upplever den gemensamma bostadsgården som sitt andra vardagsrum där vardagslivet under sommaren har tillfälle att flytta ut i det fria och är kopplat till de aktiviteter som gynnas av närheten till bostaden. Dessa kan liknas vid det som man gör på den privata villaträdgården – man kan lätt bära ut lunchen eller utnyttja de korta stunderna (Kristensson 2007[2] s 9, 35).

Det som stimulerar bostadsgårdens roll som ”vardagsrum” är att det finns olika platser att vistas på och saker att göra. Som en följd av detta spelar rymligheten – bostadsgårdens storlek – stor roll. Med större ytor att vara på finns det också möjlighet till olika aktiviteter (Kristensson 2005). Jag tror dock inte att det nödvändigtvis är så att dessa gårdar uppfattas bättre än de med lite mindre rymlighet och därtill mindre utrymme för olika aktiviteter.

Vidare framgår det att sittplatser i olika lägen är uppskattade; skyddade från andra och sol, eller i solen nära där aktiviteterna sker (Kristensson 2007[2] s 35). Det ska därmed finnas olika rum för olika aktiviteter. Bostadsgården som en fungerande, bostadsnära miljö uppkommer när de boende får känslan att de alltid har någonstans att vara (Olsson 2004).

LEKMILJÖ

Barn leker överallt och deras lek har inga gränser, varken i tanken eller i benen. De kräver på så sätt inte ordnade platser för lek, som till exempel en lekplats, utan tvärtom gillar de att vara ute i den urbana miljön och låta fantasin flöda (Vägverket 2004). Via leken söker barn kunskap och lär sig hela tiden nya saker. Leken blir på så sätt en utmaning där barnen får en känsla av att kunna behärska sin omgivning både fysiskt och psykiskt (Statens Folkhälsoinstitut 2008).

Enligt forskningsresultat gjorda i utemiljöforskning utnyttjas bostadsgårdar främst av barnfamiljer och blir därmed en betydelsefull lekmiljö för barnen samtidigt som själva bostadsgården blir en viktig del av bostaden för familjer med små barn (Kristensson 2005, Torseke Hulthén 2000). Andra studier har visat att barn som vistas i utemiljön mår bättre, och när utemiljöerna stimulerar till lek tenderar barnen att vistas utomhus en längre tid. Vidare stödjer rymliga och ”gröna” miljöer barnens fysiska aktivitet och barnens såväl sensoriska, motoriska, sociala, emotionella som kognitiva färdigheter stimuleras och utvecklas i en positiv riktning (Statens Folkhälsoinstitut 2009). Det bör dock påpekas att rymlighet inte nödvändigtvis innebär goda lekmiljöer för barnen (Kristensson 2005 s 5).

När gården inte räcker till i utrymme för de aktiviteter som önskas utföras söker sig barnen till andra gårdar och utforskar andra delar av staden i jakten på platser tillräckligt stora för deras lek. Men

med dagens barriärer såsom bilar och känslan av otrygghet är det svårt för barnen att vistas på andra ställen i staden och deras lek hindras därmed avsevärt (Kristensson 2005 s 5). På samma sätt skärs deras sociala kontaktnät av och chanserna till att knyta nya kontakter och samtidigt behålla de gamla avtar (Vägverket 2004).

Som nämnts tidigare förhindras barnens lek och aktivitet i utemiljön även av de vuxnas tidsbrist och stress samt dagens avancerade och snabbt växande beroende av teknik (Jergeby 1996).

Bostadsgården som lekmiljö är en viktig komponent för framförallt barnen. Lekplats på en bostadsgård på Slussplan, Malmö.
Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

SOCIAL ARENA

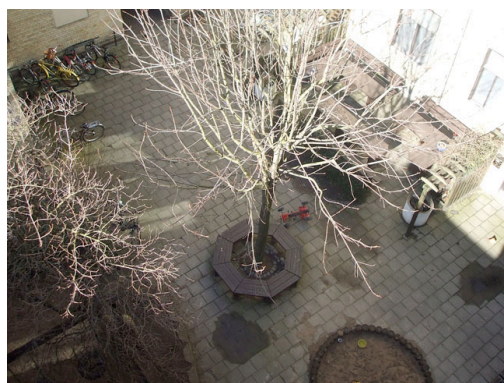
Det sociala livet såväl som grannkontakter är mycket viktiga och samtidigt varierande komponenter för livet på gården, men hur ser de ut? Alla har givetvis inte samma inställning till sina grannar. Sociologen Sören Olsson visar i sin bok *Det lilla grannskapet – gårdar, trapphus & socialt liv* (1997) att det finns olika önskemål hur man vill att relationen ska uttrycka sig. Samtidigt som man gärna värnar om sitt privatliv är många positivt inställda till ”grannskapets sociala idé”. Detta innebär att grannar är viktiga, men man har dem gärna ”på ett behagligt avstånd” (Kristensson 2005 s 6). Bostadsgården spelar här en betydande roll och ska på bästa tänkbara sätt möjliggöra för kontakter med andra människor. Man måste därmed som gestaltare av bostadsgårdar vara medveten om, och upprätthålla, förhållandet *närhet-distans* (Kristensson 2005 s 6).

När uppkommer de sociala aktiviteterna och vad medför de? Bostadsgårdar får sociala kvaliteter när de boende kan se andra människor och på samma gång bli sedda av andra – man agerar på detta sätt som skådespelare och publik (Jergeby 1996). Detta gör att bostadsgårdens gemensamma ytor, tillägnade sociala aktiviteter utan alltför stora krav, blir viktiga inslag i människors vardag (Torseke Hulthén 2000 s 87).

Det är inte bara aktiviteterna som sker på själva bostadsgården som spelar roll för de sociala kontakterna, även trapphusets utformning kan stimulera till människors möten och utveckling av det sociala livet (Olsson, Cruse Sondén & Ohlander 1997 s 213).

UTSIKT

Bostadsgården ligger precis utanför den privata bostaden och kan ses genom fönsterrutan. Anders Jönsson liknar de små bostadsgårdarna vid ett "tittskåp". Han anser att de många gånger är så pass små att de inte rymmer en enda funktion, förutom att vara ett vackert blickfång från fönstret (Olsson Lieberg 2007 s 7). Eva Kristensson (2005) och Ulla Jergeby (1996) har genom sina egna forskningar bland annat kommit fram till att det man ser från sitt fönster, balkong, privata uteplats etc. också är en av gårdens viktigaste funktioner för många människor och det som bostadsgården i första hand används till, oavsett rymligheten på bostadsgården.

Bostadsgården som ett "tittskåp". Utsikt från en balkong över en bostadsgård på Gamla Väster, Malmö. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

BOSTADSGÅRDENS STORLEK

Bostadsgården och dess utemiljö utnyttjas och upplevs olika beroende på människorna och rymligheten på gården.

Så fort en yta blir för stor upphör överblickbarheten på bostadsgården och gårdskänslan går förlorad (Olsson Lieberg 2007 s 4, Torseke Hulthén 2000 s 87). Frågan blir följaktligen, när blir en yta "för stor"? Detta är svårt att ge ett entydigt svar på. I boken *Det lilla grannskapet – gårdar, trapphus & socialt liv* (1997) skriver författarna, i likhet med Kerstin Torseke Hulthén (2000), att det handlar om överblick, kontroll och ansvarighet, men att en exakt gräns för när rummet blir för stort är svår att urskilja. Det som spelar roll är att

överblickbarheten på gården fungerar – man kan se andra och andra kan se dig. Det är nu det skapas möjligheter för ett samspel mellan människorna. Problem uppstår när denna länk bryts, exempelvis genom höga avskärmningar eller buskage.

Skalan och bildandet av rum har på detta sätt en stor betydelse för hur man upplever bostadsgården och om man vill vara där. Små rum ger en intim och privat känsla, medan de lite större inbjuder till en större gemenskap och aktivitet. Båda har sitt värde i utformningen, men används på olika sätt och av olika människor, vid olika tidpunkt.

Nedan tar jag upp hur små respektive stora bostadsgårdar uppfattas och att det finns både fördelar och nackdelar med de båda. Gemensamt för dessa olika typer av gårdar och det som gör dem mindre attraktiva är känslan av att vara iakttagen – att exponera sig för andra när man vistas ute.

TRÅNGA GÅRDAR

Idag är det inte ovanligt att flerbostädernas bostadsgårdar uppgår till samma yta som en villatomt. Problemet med detta är att denna yta ska delas av ett tiotal olika hushåll och inte bara av ett (Kristensson 2007[2]).

Små och begränsade gårdar kan komma att ge upphov till mer koncentrerade och specifika problem. Med få och små ytor att röra sig fritt på finns det få ställen att vistas på, vilket i sin tur gör att kontakten med grannar blir mer intensiv och påträngande (Olsson, Cruse Sondén & Ohlander 1997). Man kan på detta vis känna sig uttittad eftersom det inte finns någonstans att ta vägen på gården (Olsson Lieberg 2007). Om dessa små gårdar även inrymmer privata uteplatser kan hela bostadsgården uppfattas som privat (Kristensson 2007[2] s 35).

RYMLIGA GÅRDAR

Med större ytor – mer rymlighet – ökar möjligheterna till utomhusaktiviteter (Kristensson 2007[2] s 38) samt en mer varierad och upplevelserik miljö (Kristensson 2005 s 7). De problem som kan uppkomma på stora och rymliga gårdar är att människor som rör sig ute på bostadsgården känner sig iakttagna av andra människor utan att förmå att identifiera exakt vem det är som tittar (Torseke Hulthén 2000 sid 87). Genom en större skala kan möjligheterna att påverka och förbättra utemiljön på bostadsgården minska (Liljekvist & Berglund 2007 s 189).

FYSISK UTFORMNING

I avsnittet om bostadsgårdens fyra roller nämndes det att de valfria aktiviteterna är beroende av gårdens *fysiska utformning*. Enligt landskapsarkitekt Anders Jönsson, Andersson Jönsson Landskapsarkitekter AB, måste följande kriterier vara uppfyllda för att en yta ska kunna definieras som en gård: *avgränsning, tillgänglighet och användbarhet* (Lieberg Olsson 2007 s 4).

Jag kommer här nedan att redogöra för just dessa tre parametrar samt även ta upp vilken betydelse balkongen och den privata uteplatsen har för den fysiska utformningen. Hur påverkar de bostadsgårdens användning och attraktivitet?

AVGRÄNSNING

Att avgränsa bostadsgården framhålls som en förutsättning för att ett gårdsrum ska bildas (Torseke Hulthén 2000). I *Svenska Bostadsgårdar 1930-59* anser man att det sällan råder några frågetecken kring vad som räknas till den egna gården. Man motiverar detta genom att,

Det finns fysiska, upplevelsemässiga, juridiska och/eller sociala gränser som är mer eller mindre tydliga, även om det för en utomstående kan vara svårt att se var de går (Persson & Persson 1995 s 9).

När Anders Jönsson, vars kontor ritat många av bostadsgårdarna i Hammarby Sjöstad, intervjuades i en artikel för MoviumBulletinen påpekade han att det absolut måste finnas tydliga avgränsningar mot omgivande fastigheter, gator, parker eller andra bostadsgårdar (Olsson Lieberg 2007 s 4). När avgränsningen är diffus, och insyn är möjlig från olika håll, samtidigt som människor utifrån kan passera gården minskar karaktären av gård (Torseke Hulthén 2000 s 87).

Jag anser att resultatet av avgränsningarna, signalerna till de boende och de människor som vistas i närheten, skiljer sig åt beroende på *hur* man väljer att avgränsa. Exempel på olika sätt att avgränsa är med staket, mur eller vegetation. Beroende på hur genomsiktliga dessa avgränsningar är, det vill säga hur privata/offentliga dessa avgränsningar uppfattas, används bostadsgården på olika sätt och olika mycket av de boende. Området utanför själva bostadsgården påverkas även det av utformningen. Människorna som vistas på gatan utanför, och då kanske inte bor på gården, kan genom bostadsgårdens visuella avgränsning uppleva positiva, eller negativt känslor när de passerar på utsidan. De kan känna sig avskärmade och bortvisade beroende på hur avgränsningen är gestaltad. När bostadsgårdens angränsning mot gatan eller intilliggande platser är mer inbjudande genom att det finns ett samspel mellan gården och miljön utanför

menar jag att även inställningen gentemot området kommer att vara positiv.

TILLGÄNGLIGHET

Jag upplever själv att platser och miljöer som är tillgängliga samtidigt blir mer attraktiva och tilltalande för oss människor. Med tillgängliga platser ökar antalet människor som kan vistas på en plats, vilket i sin tur ger upphov till en attraktiv miljö.

När man pratar om bostadsmiljön, och i synnerhet om bostadsgården, handlar det om att det måste finnas entréer, utgångar och angoringar till utemiljön direkt från fastigheterna (Torseke Hulthén 2000 s 87). Om dessa saknas kommer de boende uppleva att gården inte är till för dem (Olsson Lieberg 2007 s 4).

Det ska vara smidigt att ta sig fram både på gården, men också inne i fastigheten. Detta innebär att vägen till tvättstugor, lägenhetsförråd, cykelförråd och soprum ska vara tillgänglig och med lätthet kunna nås av alla de boende i fastigheten (Olsson, Cruse Sonden & Ohlander & 1997 s 213).

ANVÄNDBARHET

Användbarheten av bostadsgården är beroende av det markutrymme som finns tillgängligt för diverse aktiviteter (Kristensson 2005). Kerstin Torseke Hulthén (2000) ser användbarheten på bostadsgården som möjliggörande för barnens fantasi och lek. I likhet med annan forskning, gjord av Eva Kristensson (1997), är även användbarheten den främsta anledningen till de vuxnas vistelse på gården. Andra viktiga faktorer för användbarheten är sittplatser nära och en bit bort från barnleken, och att vuxna ska kunna mötas och uppehålla sig där. Vidare poängteras att bostadsgården ska vara tillräckligt ljus och att det är önskvärt med möjligheter till odling (Olsson, Cruse Sonden & Ohlander 1997, Torseke Hulthén 2000).

BALKONGEN & DEN PRIVATA UTEPLATSEN

Balkonger och privata uteplatser finner man i den privata zonen (som kommer att behandlas i nästa avsnitt) och har visat sig vara eftertraktade i undersökningar gjorda av Ulla Berglund och Ulla Jergeby (1998). Deras forskning visar att de som har tillgång till någon av ovanstående ofta använder sig av den. Vidare är det här som man spenderar mest tid när man är i utemiljön kring bostaden (Berglund & Jergeby 1998 s 16-17).

Vilken roll spelar balkongerna och de privata uteplatserna för livet på bostadsgården och den fysiska utformningen? Balkong på en bostadsgård på Gamla Väster, Malmö. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

Balkongen anser jag vara ett medel för den passive brukaren att verka på gården. Med personlig erfarenhet av att ha balkong skulle jag säga att det motverkar det aktiva medverkandet på bostadsgården, samtidigt som det passiva medverkandet ökar och känslan av bostadsgården som ett "tittskåp" förstärks (Olsson Lieberg 2007 s 7). Utan balkonger tror jag att bostadsgården får en mer central roll i människornas vardag och möjliggör på så sätt för mer fysiskt aktivitet i utemiljön. Vidare spelar balkongens storlek och vilket väderstreck den ligger i hur användbar den är i jämförelse med den gemensamma gården.

Den privata uteplatsens roll på bostadsgården liknar balkongens och är en naturlig del av bostadsgården. Den ger de boende kontakt med det som sker inne i lägenheten samtidigt som man betraktar livet på bostadsgården lite från håll. Det är ett privat rum som skapar avskildhet och där det finns möjligheter att själv påverka utformningen (Kristensson 2007[2] s 8). Via den privata uteplatsen kan man agera publik gentemot de som befinner sig på den gemensamma gården – skådespelarna (Berglund & Jergeby 1998 s 17).

Med dagens livsstilsmönster och rådande tidsbrist menar jag att balkongen, och den privata uteplatsen, samtidigt som de tar uppmärksamhet från bostadsgården kompletterar känslan av friheten att kunna vistas ute på egna villkor. De är tillgängliga närsomhelst under årets 365 dagar och de boende kan utan större ansträngning ta sig ut för att njuta av den friska luften, arbeta eller njuta av solen.

VARIATION OFFENTLIGT – PRIVAT

Idag uppfattas bostadsgårdarna som ett mellanting mellan det privata rummet – villaträdgården, och det offentliga rummet – parken eller

torget. Det är ett halvprivat rum mitt i stadslandskapet där man som boende delar gården med de andra som bor i fastigheten (Kristensson 2007[1] s 181) – ett urbant stadsrum tillägnat de boende.

Jag kommer här nedan att redogöra för hur själva bostadsgården kan delas upp i olika zoner.

ZONERING FRÅN OFFENTLIGT TILL PRIVAT

Boverket delar i sin rapport *Gårdsutveckling i miljonprograms-områden* upp den enskilda bostadsgården i fyra olika zoner. Rapporten anför att arbete med zonindelning som stödjer det sociala livet är en bra metod för att förstå vilka livsmiljöer och funktioner som ska finnas på bostadsgården (Boverket 2008 s 21). Jag bedömer att man genom denna indelning kan stimulera samt identifiera olika människors behov och krav på den gemensamma bostadsgården.

De fyra zonerna är *offentlig*, *halvoffentlig*, *halvprivat* samt *privat zon*. Dessa zoner kan, enligt min mening, även appliceras på andra typer av bostadsgårdar och jag kommer härmed att redogöra för de fyra olika zonerna.

Den *offentliga zonen* karaktäriseras av att den är en del av miljön utanför själva bostadsgården och ligger inte sällan intill eller precis utanför gården. Det som kan upplevas som offentlig zon är mellanrum som inte är riktiga gårdar, gator eller bilparkeringar (Boverket 2008 s 22).

Den *halvoffentliga zonen* ska, enligt Boverkets rapport, vara en självklar del av bostadsgården även om man som boende inte behöver känna igen alla som befinner sig här. I denna zon ska det finnas möjlighet till att exempelvis vara tillsammans med vänner och bekanta eller att barnen ska kunna leka (Boverket 2008 s 23).

Den *halvprivata zonen* är mycket lik den halvoffentliga zonen och därmed också svår att skilja från den halvoffentliga zonen. Denna zon är den viktigaste zonen för det sociala livet – det är här relationer till grannarna kan komma att skapa trygghet och ordning (Grönstrukturprogram 2002). Här vill man känna igen människorna, nya ansikten kallar på ens uppmärksamhet och kan bli ett störande moment för den enskilde. Halvprivata zoner bör förekomma i direkt anslutning till trapphusens entréer, varpå det också ska finnas plats och tillfälle för att sitta ner och småprata med grannarna eller andra människor på gården (Boverket 2008 s 23). Vidare hör även cykelparkering och de små barnens lek hemma i denna zon (Grönstrukturprogram 2002).

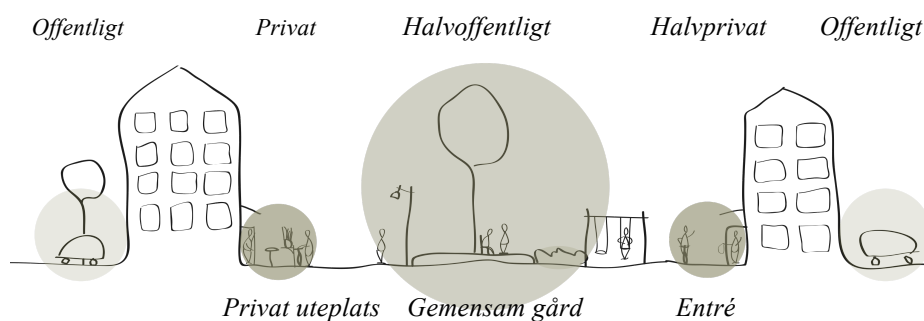
Till sist kommer vi till den *privata zonen*. Privata zoner är idag vanliga inslag på nya bostadsgårdar, där även balkongen och den privata uteplatsen tar stor plats. Den privata delen av bostadsgården ligger oftast nära huset och är en plats där endast ett hushåll har tillträde (Boverket 2008 s 23). För att zonen ska upplevas som privat

är det viktigt att den avgränsas mot omgivningen, exempelvis genom insynsskydd (Grönstrukturprogram 2002). Exempel på vad man finner i den privata zonen är privata uteplatser och balkonger.

Gränserna mellan de olika zonerna kan många gånger vara diffusa, medan de andra gånger är väldigt klara och distinkta. Svårast att utskilja är gränsen mellan det *halvoffentliga* och *halvprivata*. Zonerna kan både förekomma tillsammans eller var och en för sig. En bostadsgård kan på detta sätt rymma halvprivata zoner samtidigt som delar av den känns halvoffentlig. Generellt upplevs tydliga gränser mellan de olika zonerna som något positivt. När man som boende eller besökare vet vilken zon man befinner sig i uppstår det en känsla av trygghet (Boverket 2008 s 24).

Att aktivt arbeta med zonindelning ser jag som en bra metod då det främjar ”grannskapets sociala idé” och därtill även hjälper till att tydliggöra för de boende hur de olika miljöerna agerar på bostadsgården. Jag ser arbetet med zonering främst som ett analysverktyg att ha i bakhuvudet när man arbetar med sin gestaltning. Med denna enkla analys kan man snabbt få upp en översikt av hur bostadsgården ser ut och man kan arbeta medvetet med förhållandet *närhet-distans* på bostadsgården. Med detta sagt behöver inte alla zonerna verka samtidigt på gården, men man ska vara medveten om hur och varför de verkar, eller inte verkar, på gården.

För att tydliggöra zonernas utseende finner ni här nedan en principsektion som visar de fyra zonerna: *offentligt*, *halvoffentligt*, *halvprivat* och *privat*.

Principillustration av bostadsgårdens fyra zoner: Av: Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

ESTETIK & FÖRVALTNING

Det rent estetiska och visuella uttrycket på bostadsgården anser jag vara av stor betydelse för om man ska vilja vistas på en plats eller inte. När man är begränsad i sin vistelse i utemiljön blir det estetiska

uttrycket i närmiljön allt viktigare. Den ska således inte bara vara fysiskt tillgänglig, utan även locka de boende och få dem att gå ut. En god miljö lockar till aktivitet, medan en tråkig miljö motverkar aktivitet (Nyquist Brandt 2005).

Detta innebär att förvaltningen av platsen, det vill säga skötseln, spelar en stor roll för hur den kommer att bli bemött. Det är just genom förvaltningen som de boendes känslor för gården, och dess identitet, kan förbättras och utvecklas. Hur förvaltningen av bostadsgården ser ut är mycket olika och speglar också människors attityder och känslor för den egna gården, vilket gör att även förvaltningen varierar mellan olika bostadsgårdar (Torseke Hulthén 2000).

I *Bra bostadsgårdar – här vill vi bo!* nämns några olika valmöjligheter vad gäller förvaltning som alla fungerat bra på respektive bostadsgård. Exempel som tagits upp i boken är att lägga ut skötseln på *entreprenad*, några bostadsgårdar anställer varje sommar *skollediga ungdomar*, ibland boende i föreningen, som turas om att sköta om bostadsgårdarna medan andra har använt sig av så kallad *självförvaltning*. Med rätt förvaltning växer bostadsgårdens betydelse för de boende och de sociala kontakterna blir starkare (Torseke Hulthén 2000).

Både Torseke Hulthén (2000) och Olsson, Cruse Sondén & Ohlander (1997) talar om att säregna egenskaper på gårdarna skapar en känsla av vårt och ger gården samt dess invånare en identitet. I *Bra bostadsgårdar – här vill vi bo!* nämns några exempel med konst som bidrag till människors känsla av ”vårt” (Torseke Hulthén 2000). I artikeln *Vad ska vi ha bostadsgården till?* (Olsson Lieberg 2007 s 6) refererar man till ett misslyckat försök att genom konst höja kvaliteten i bostadsmiljön. Anledningen till misslyckandet var att konsten inte var förankrad hos de boende. Barnen gillade den, men inte de vuxna – av två anledningar. Den ena var att barnen förde för mycket ljud när de lekte vid konstverket, den andra var att det (konstverket) upplevdes som oanständigt.

IDAG & IMORGON

Sten idag, trä imorgon – vad som är inne ena sekunden, är ute i nästa. Ingenting är på detta sätt beständigt. Människor har olika syn på saker och ting och kan snabbt ändra åsikt beroende på omständigheterna. Detta gör att utformningen av bostadsgården måste vara solid och beständig för att senare låta sig färgas av människornas engagemang och närvaro.

Trenden för dagens bostadsgårdar är design – där skapandet av form är mer centralt än funktionstänkandet (Olsson Lieberg 2007 s 7). En annan trend som vi också ser idag är den starka viljan att bygga tätt

och förtäta det som redan är byggt. Övergivna platser såsom industriområden byggs om och ger plats åt nya, exklusiva bostadsområden.

Dagens krav på nybyggnation utmanar planerarnas, och byggherrarnas, sätt att gestalta och planera för de nya bostadsgårdar som byggs. För att kompensera de hårdgjorda ytorna och för att få in så mycket grönt som möjligt har det på vissa bostadsgårdar, exempelvis på Bo01 i Malmö, tillämpats en så kallad *grönytefaktor*. Exempel på grönytefaktorer som genererar poäng är gröna tak, växter på väggar eller vattenspeglar (Ekostaden). Det man har sett på Bo01 är att inte bara bostadsgårdarna är gröna, utan även omgivningarna – såsom fastigheter och tak. Jag tror att man på något sätt är tvungen att försöka påverka byggbranschens inställning till ”det gröna”. Jag vet dock inte om grönytefaktorn är det optimala sättet att påverka bostadsgårdarnas framtid, men det är absolut ett steg i rätt riktning.

Bostadsgårdarna är mycket viktiga när staden förtätas samtidigt som man strävar efter en hållbar stadsutveckling. Bostadsgården kan i detta sammanhang ses som ett skött grönområde och är därmed en viktig komponent i stadsstrukturen. När ytor bebyggs prioriteras ofta ”rena” grönytor bort och det blir därmed mycket väsentligt att bevara de bostadsgårdar som finns och även planera för nya. Som följd av detta är det viktigt att se fördelarna med fungerande bostadsgårdar i städerna och gemensamt definiera de värden som bostadsgården kan tänkas utgöra i stadsbyggandet (Kristensson 2007[1] s 185).

Som en kommentar till Eva Kristenssons och Sören Olssons forskning om gårdens betydelse visar Ingabritt Liljekvist och Jonas Berglund i en artikel i boken *Bostaden & Kunskapen* (2007) hur dagens bostadsgårdsritningar ser ut. De urskiljer de sex olika karaktärer: *Den gröna gården* – ”bostadsgården som trädgård eller parkanläggning”, *Den hårdgjorda gården* – ”gården som en hårdgjord platsbildning med bearbetning av golvet”, *Den öppna storgården* – ”gården som förenar en eller flera bostadshus i en öppen bebyggelsestruktur”, *Den lilla ljusgården* – ”gården som ljusschakt i slutna bebyggelsestrukturer”, *Den formellt gestaltade gården* – ”gården som en del av en genomgestaltad stadsmiljö” samt *Den sociala gården* – ”gården som mötesplats, gården som inbjuder till aktivitet”.

Utifrån denna indelning anser författarna det möjligt att föra en diskussion kring hur dagens, och morgondagens, bostadsgårdar ser ut. Vidare är utformningen av dessa gårdar uppdelade rumsligt och ekonomiskt – påkostat och gestaltat i exklusiva innestadslägen och enklare utformningar i stadens periferi. Man ser även en vilja att göra bostadsgårdarna mer intima och trädgårdsmässiga – de ska lika de privata trädgårdarna och upplevas som privata rum för den enskilde människan (Liljekvist & Berglund 2007 s 186).

ANALYS AV EN BOSTADSGÅRD

För att testa det som jag kommit fram till i min litteraturgenomgång har jag valt att titta på bostadsgården där jag bor och applicera de teorier och tankar som jag har tagit upp om bostadsgården såväl som människors vistelse i utemiljön.

Analyserna kommer att grunda sig i den fysiska utformningen genom *avgränsning*, *tillgänglighet* och *användbarhet* (Olsson Lieberg 2007). Jag kommer även att diskutera de fyra rollerna: *bostadsnära miljö*, *lekmiljö*, *social arena* och *utsikt* som Eva Kristensson (2005) nämner i sin forskning samt hur den territoriella *zoneringen* (Boverket 2008) på gården ser ut.

Här ligger min bostadsgård. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

BRF GUSTAV

Bostadsgården ligger på Slussgatan 14 i Kv. 7 Gustav på Slussplan i Malmö, mittemellan Värnhemstorget och Drottningtorget. Fastigheten är ett av de så kallade "SJ-husen".

Huset är från 1906-07 och byggdes för de som var anställda på SJ, Statens Järnvägar. Fastigheten fortsatte att tillhöra SJ fram till 1939. Vid denna tidpunkt övergick den till bostadsrättsföreningen Gustav som grundades samma år. Huset är fyra våningar högt, plus vind och källare, och inrymmer sammanlagt 90 lägenheter, delade på 11 trappuppgångar (Brf Gustav 2007). Det finns inga privata uteplatser eller balkonger i fastigheten, men alla lägenheter är genomgående. Detta innebär att alla boende har minst ett stort fönster riktat in mot gårdsplanen.

Bostadsgården ligger som en lummig och rymlig oas i de annars ganska urbana omgivningarna. Denna kvalitet, tillsammans med det relativt långa avståndet till närmsta grönområde, gör bostadsgården

attraktiv och välbesökt av de boende året om, men speciellt under våren och sommaren.

Gården ligger inbäddad av fastigheten på tre av fyra sidor. Den fjärde sidan av bostadsgården gränsar mot gatan. Det som sticker ut på gården är de två stora körsbärsträd som lyser i rosalila nyanser under blomningen. Mitt på gården ligger återvinningshuset. I övrigt finns det fyra stora gräsplättar som dominerar utformningen, varav en består utav en lekplats.

Bostadsgården från mitt fönster. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

FYSISK UTFORMNING

I detta avsnitt kommer jag att analysera bostadsgårdens fysiska utformning utifrån visuella iakttagelser och självupplevda situationer. Jag kommer att ta upp de faktorer som Anders Jönsson (Olsson Lieberg 2007) betraktar definierar en gård: *avgränsning*, *tillgänglighet* och *användbarhet*.

AVGRÄNSNING

Att avgränsa bostadsgården är betydande för gårdskänslan och påverkar de boendes uppfattning av gården (Torseke Hulthén 2000). Avgränsningen på min bostadsgård anser jag vara bra utformad. Det finns en tydlig gräns gentemot gatan och omgivande miljöer utan att vara för skarp och dominant. Denna gräns hjälper till att stärka föreställningen av att bostadsgården tillhör de boende.

Själva avgränsningen består utav ett staket med två lite större grindar som är anpassade för att bilar ska kunna köra in på gården (vilken tid på dygnet som helst) och två lite mindre för gående och cyklister. Dessa återfinns på vardera kortsida och är inte låsta. Längs med staketet står det sex stycken högresta lindar och under dem är en klippt häck planterad samt två lite större rabatter.

Avgränsningen ut mot Slussgatan. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

Det som gör att bostadsgården känns ännu mer avgränsad och privat är de två emaljskyltar som sitter på grindarna med texten "Privat område". På detta sätt uppmärksammar de som passerar på gatan utanför att gården inte är till för vem som helst. Denna påtaliga gräns upplever jag påverkar livet på gården positivt och verkar identitetsskapande bland de boende på bostadsgården.

"Privat område". Skylten är positiv för bostadsgårdens avgränsning, även om någon har visat sitt missnöje. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

TILLGÄNGLIGHET

Gångsystemet, som utgörs av en röd asfaltsbeläggning, gör utemiljön på bostadsgården tillgänglig för gående, cyklister och till och med biltrafik.

Entréerna till trapphusen är alla vända in mot gårdsplanen och placerade en eller tre trappor upp, vilket gör att det finns tillång till gården direkt från fastigheten. Denna faktor medverkar, liksom avgränsningen av bostadsgården, till att de boende uppfattar utemiljön tillägnad dem.

Bilar har möjlighet att ta sig fram till alla elva trappuppgångar. Entréerna är förlagda en eller tre trappor upp. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

Det är inte bara den fysiska utformningen på själva bostadsgården, det vill säga utemiljön, som spelar roll för hur tillgängligheten tolkas. Även fastighetens arkitektur och därmed den inre utformningen har betydelse för hur tillgängligheten uppfattas (Olsson, Cruse Sonden & Ohlander 1997 s 210-213).

Lägenhetsförråden är placerade antingen på vinden eller i källaren. Oftast har varje lägenhet tillgång till ett på varje ställe, vilket underlättar och ökar känslan av tillgänglighet på bostadsgården. De tre tvättstugorna som finns på bostadsgården ligger i källaren och är relativt lättillgängliga. Det som begränsar tillgängligheten inuti fastigheten är det faktum att det inte finns några hissar i någon av trappuppgångarna.

ANVÄNDBARHET

Användbarheten på gården är god, speciellt under sommarhalvåret. Det finns gott om markutrymme, vilket gynnar de boendes olika val av aktiviteter. Barnen kan leka på sitt håll utan att störa de som vill ha en lugn stund i skuggan under körsbärsträdet.

Det finns inga sittplatser under vinterhalvåret, utan dessa plockas fram i samband med bostadsrättsföreningens gemensamma städdag som infaller på våren. Konsekvensen som detta får är att gården kan upplevas som mindre användbar under vintern. Under sommarhalvåret när sittgrupperna är på plats finns det många möjligheter att välja var man vill sitta.

Gården är som sagt fin och används mycket under våren och sommaren. Här finns möjlighet, för de som vill, att grilla, sola eller fika på en filt ute på gräsmattan samt för barnen att leka fritt på bostadsgården eller ordnat vid lekplatsen.

När våren visar sig plockas trämöblerna fram. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

Det finns även tillfälle att utföra trädgårdsarbete för den som är intresserad. Periodvis uppstår spontana “trädgårdsgrupper” som pysslar om rabatterna lite mer än vanligt. I övrigt sköts bostadsgården, och fastigheten, av en trädgårdsmästare och en fastighetsskötare (Brf Gustav 2007).

Den ganska enkla och fina gården gör att boendet i Brf Gustav är relativt barnvänligt och fungerar på så sätt som en bra som lekmiljö för barnen. Här finns en stor sandlåda och en liten lekstuga samt gungor och andra lekprylar (Brf Gustav 2007). Detta, tillsammans med gårdens rymliga atmosfär, lockar ibland även andra barn från de närliggande gårdarna till lek på bostadsgården.

BOSTADSGÅRDENS FYRA ROLLER

Genom att titta på gården och de som uppehåller sig där har jag dragit slutsatsen att de fyra roller som Eva Kristensson diskuterar i sin forskning – *bostadsnära miljö*, *lekmiljö*, *social arena* och *utsikt* (Kristensson 2007 s 9) – även verkar på min bostadsgård. Den generella bild och utförande som har getts kring rollerna stämmer även in här.

BOSTADSNÄRA MILJÖ

I och med avsaknaden av balkong och privata uteplatser blir bostadsgården i Brf Gustav en central del i människornas vardag. Det är här man väljer att spendera sin tid. Det är på grund av den rymlighet som finns på gården som det finns möjligheter för de boende att utöva olika aktiviteter samtidigt som inte stör andra människor som uppehåller sig på bostadsgården.

Bostadsgården som en möjlighet till ett andra vardagsrum. Foto: Emelie Kjellberg 25 mars 2009.

LEKMILJÖ

Lekmiljön är en viktig och central del i livet på bostadsgården. När man tittar ut över bostadsgården för att urskilja vilka aktiviteter som pågår här uppfattar man att det är barnen och deras lek som dominerar. Barnen på gården leker oftast där det är planerat för dem att leka, det vill säga i sandlådan, lekstugan eller gungorna. Detta gör att den övriga delen av bostadsgården lämnas fri åt de boende att utöva sina nödvändiga, valfria eller sociala aktiviteter (Gehl 2006).

Oscar & Elvin svingar loss i gungorna. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

SOCIAL ARENA

Jag uppfattar bostadsgården som en mycket social arena och detta grundar sig mycket i de boendes personligheter samt deras inställning till gården. Den främsta sociala aktiviteten sker vid trappuppgångarna, eller nära husfasaden.

På grund av lekmiljöns starka ställning på gården är det också genom denna som de sociala banden stärks, både bland de vuxna men även hos barnen. Detta gäller givetvis de aktiva men också för de passiva brukarna. Entréerna till trapphusen och området kring hus-

fasaden är platser där spontana, sociala aktiviteter uppstår. Här möts grannar på vägen till eller från dagis, skola, jobb, tvättstuga, soprum etc. och uppehåller de så kallade "svaga banden" (Berglund & Jergeby 1998, Torseke Hulthén 2000). Denna interaktion grannar emellan anser jag stärka bostadsgårdens identitet och främjar livet på gården.

UTSIKT

I likhet med bostadsgården som "ett andra vardagsrum" påverkas även betydelsen av bostadsgården som utsikt av frånvaron av balkong och privata uteplatser. Genom att alla lägenheter har minst ett fönster in mot gården har också alla boende möjligheter att utnyttja gårdens om en utsikt, vilket jag även tror att många gör.

Gårdens roll som utsikt är för mig en mycket viktig del av vardagen och ökar känslan av att vara en passiv brukare av gården. Det är genom det sociala spelet och barnens lek som utsikten blir intressant. Även utformningen och rymligheten på gården spelar roll för hur jag själv upplever bostadsgården som ett "tittskåp". Jag kan tänka mig att bostadsgården även verkar som en utsikt för fastigheterna mitt emot – en andra utsikt.

Utsikt över en del av bostadsgården från mitt sovrumsfönster. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

ZONER PÅ GÅRDEN

Som en sista och avslutande analys valde jag titta på den territoriella indelningen av bostadsgården. Zonerna är uppdelade i fyra grupper: *offentlig zon*, *halvoffentlig zon*, *halvprivat zon* samt *privat zon*. Genom att arbeta med denna uppdelning kan man främja det sociala livet på gården och förstå vilka miljöer och funktioner som ska rymmas på bostadsgården (Boverket 2008 s 21).

OFFENTLIG ZON

Den offentliga zonen innefattar närområdet samt det som ligger i direkt anslutning till fastigheten och därmed också bostadsgården. Bostadsgården ligger som jag nämnt innan på Slussplan i Malmö, mellan Värnhemstorget och Drottningtorget.

Själva bostadsgården gränsar i söder mot *Slussgatan*, de andra sidorna av gården har fastigheten som gräns. Fastigheten, som är formad som ett u, gränsar i sin tur mot följande tre gator: *Konduktörsgatan* i norr, *Fredriksbergsgatan* i öst samt *Byggmästaregatan* i väst.

Slussgatan i söder och Fredriksbergsgatan i öst. Foto Emelie Kjellberg 25 mars 2009.

Byggmästaregatan i väst och Konduktörsgatan i norr. Foto: Emelie Kjellberg 25 mars 2009.

HALVOFFENTLIG ZON

Den halvoffentliga zonen är den som dominerar på bostadsgården och består av de tre stora gräsyterna, lekplatsen och återvinningshuset. Uppskattningsvis tar denna zon 2/3 av bostadsgårdens markyta i anspråk. Det är också här som de boende spenderar mest tid när de är ute på bostadsgården – slänger soporna, leker på lekplatsen, pratar med grannarna, solar, fikar, grillar, spelar fotboll eller påtar i rabatterna.

De tre gräsytor, lekplatsen och återvinningshuset dominerar i den halvoffentliga zonen. Foto: Emelie Kjellberg 17 mars 2009.

HALVPRIVAT ZON

Den halvprivata zonen på bostadsgården kännetecknas av entréerna till fastighetens trappuppgångar som antingen leder till de boendes lägenheter eller till källaren.

Vänster dörr leder ner till källaren & höger dörr till trappa 3:s lägenheter. Foto: Emelie Kjellberg 25 mars 2009.

PRIVAT ZON

I och med att det varken finns balkonger eller privata uteplatser på bostadsgården så finns det heller inga direkt uttalade privata zoner på gården. Det närmsta man kommer privata zoner är under sommarhalvåret då trämöblerna kommer fram. Några sätts i direkt anslutning till trappuppgångarna intill husfasaden och blir med sin placering mer privata än de som placeras ute på gården. Övriga dagar av året är de enskilda trappuppgångarna de mest (halv)privata rummen på bostadsgården. I och med att varje trapp har en individuell portkod blir denna arena ett socialt spelrum för de boende i trappen.

HUR FUNGERANDE ÄR BOSTADSGÅRDEN?

Vid en första anblick av bostadsgården – som inger en känsla av rymlighet och ”grön oas” – uppfattar jag gården som en bra och fungerande bostadsgård. Efter att ha tittat lite närmare med hjälp av de olika analyserna har jag dock upptäckt en del brister med utformningen av gården.

FYSISK UTFORMNING

Avgränsningen mellan bostadsgårdens utemiljö och omgivningarna är bra gjord. Det finns en tydlighet i sättet att möta gatan och livet utanför. Denna gräns gör att de boende på bostadsgården kan identifiera sig med gården och upplever den som sin egen.

Tillgängligheten av bostadsgårdens utemiljö anser jag också vara bra. Som gående, cyklist eller bilist tar man sig lätt in och ut på gården. Det är fastighetens inre utformning, och det faktum att det inte finns tillgång till hiss, som gör att vissa människor kan uppfatta boendet som svårtillgängligt – detta kan vara familjer med barnvagnar eller personer beroende av rullatorer. Även vardagliga aktiviteter såsom att bära upp matvarorna kan kännas som ett hinder när det inte finns hiss att tillgå och man har åtta trappor att transportera sig själv och matkassarna uppför.

Användbarheten gynnas av bostadsgårdens storlek och utformning. I och med den ganska sparspakade designen med öppna ytor har de boende möjligheter att utöva olika aktiviteter utan större brist på utrymme. Bostadsgårdens användbarhet får ett uppsving under sommarhalvåret då trämöblerna tas fram och placeras på gården – antingen i nära anslutning till trappuppgångarna eller på gräsmattorna.

ZONERINGEN & DE FYRA ROLLERNA

Efter den visuella analysen av bostadsgårdens fyra roller och zoner av gården fann jag en stor avsaknad av små, privata rum och zoner på gården. Detta på grund av att ytan närmast husfasaden används till cykelparkering och att gården tillåter att bilar trafikerar de stora gångarna längs fastigheten. Vidare bidrar även den i övrigt öppna och överblickbara gårdsytan till frånvaron av privata zoner. Här finns helt enkelt inga ”vrår” som inger en privat känsla. Halvprivata zoner är det relativt gott om på gården. Dessa ligger i direkt anslutning till trappuppgångarna och kännetecknas av dess entréer.

Zonen som dominerar på bostadsgården är den halvoffentliga. Det är också här som livet på bostadsgården utspelar sig – gården som utsikt och lekmiljö syns tydligast i denna zon.

Gården karaktäriseras av barnens lek och en rymlighet. Jag ser detta som stommen på gården – det som gör att bostadsgården nyttjas

både aktivt och passiv. Genom barnens lek fungerar bostadsgården som en intressant utsikt samtidigt som det sociala nätverket, speciellt mellan föräldrarna, utvecklas i en positiv riktning. Rymligheten visar sig i en överblickbarhet på gården, både för den som uppehåller sig fysiskt på gårdsplanen, men också för de boende som njuter av den från sitt fönster. Detta kan både uppfattas som positivt, men också negativt och till följd av detta minska de boendes användning av gården. Man känner sig observerad på bostadsgården utan att kunna identifiera den som iakttar och det faktum att bostadsgården kan komma att användas främst som en utsikt eller transportsträcka är stor.

Bostadsgården kan komma att bli ännu bättre i rollen som bostadsnära miljö – ett andra vardagsrum – om man väljer att arbeta med, och utveckla, de privata rummen och zonerna. Under sommaren fungerar bostadsgården som en bra, och fungerande, bostadsnära miljö och hjälps utav att de andra rollerna (lekmiljö, social arena & utsikt) och zonerna (offentlig, halloffentlig, halvprivat & privat) får ett uppsving under detta halvår. Ett arbete med bostadsgården som ser till att lyfta fram rollerna och zonerna även under vinterhalvåret kommer att gynna utemiljön och därmed också livet på gården.

REFLEKTION

Att bostadsgården är en viktig del i människors vardag var för mig ingen självklarhet utan något som jag genom arbetet med min kandidatuppsats har kommit fram till. Jag finner mig nu i en position att vilja försvara bostadsgården och visa på hur pass viktigt detta halvprivata, urbana stadsrum är. Utifrån rollen som ”social knutpunkt” är det viktigt att planera för fungerande bostadsgårdar och göra allmänheten, och de styrande, uppmärksamma på hur betydelsefull denna arena är. Den uppfattas av de boende som en förlängning av hemmet, men representerar samtidigt tröskeln mellan det privata och offentliga.

Bostadsgården har för mig alltid varit något självklart, något som finns där ute när man kliver ut ur sin lägenhet. Jag har dock kommit till insikt med att den tyvärr inte är så självklar som jag uppfattat den, i alla fall inte i planeringen. Jag upplever att bostadsgårdarna har en potential att fungera som neutrala, gröna stadsrum – speciellt i dagens stadsbyggnadsideal där man samtidigt som man förtätar och bygger nytt också strävar efter en hållbar stadsutveckling. Med förtätningens frammarsch och den ganska vaga formuleringen i lagtexten om att den bostadsnära miljön ska ha ”tillräckligt stor friyta” ges kommunerna och byggbranschen frihet att på egen hand tolka det som står skrivet. Denna tolkning anser jag kräver en god *kunskap* om de människor man planerar för samt deras behov och förväntningar på den gemensamma bostadsgården. Det finns verkligen potential i hur bostadsgårdar kan utvecklas till bra och fungerande element i dagens stadsstruktur – både visuellt och genom känslan av att bostadsgården står för det sociala livet – men kunskapen måste finnas. När en bostadsgård fungerar och kommunicerar med de boende på gården uppstår det engagemang, gemenskap och välbefinnande.

Vidare spelar bostadsgården en viktig roll på grund av den rådande tidsbrist som många människor upplever idag. Eftersom avstånd är avgörande för hur människor använder sig av utemiljön är *närhet* en viktig faktor om människor väljer att vistas utomhus. Gårdens utemiljö blir därmed ett mycket betydelsefullt inslag i människors vardag, vare sig det sker aktivt i form av vistelse på gården eller passivt genom fönstret. Bostadsgården är det första de boende möter när de tar steget utanför sin egen dörr och kliver ut i utemiljön. Den ska därför vara attraktiv och erbjuda olika människor olika möjligheter till valfria och sociala aktiviteter.

Vi landskapsarkitekter ska med våra kunskaper skapa ett bra vardagsliv på bostadsgården, ett liv som kanske utspelar sig mitt i stadens puls. Vi kan skapa de grundläggande förutsättningarna för en fungerande bostadsgård och se miljön som möjliggörande och som en grund för hur människor kommer att använda sig av den. Vidare ska

kvaliteten på platserna som vi skapar kunna inbjuda människor att med sina egna, och olika, förutsättningar forma ett uteliv som passar just dem.

Samtidigt som det är viktigt att se till de boendes behov, åsikter och önskemål är det också viktigt att våga vara nyskapande och frångå de önskemål som ställs. Någonstans måste man som planerare våga utmana människors sätt att se på sin omgivning. Nya idéer och former kan skapa nya sätt att umgås och vara på sin bostadsgård. Detta kan *du* som landskapsarkitekt göra genom din gestaltning. Utformningen av nya bostadsgårdar måste på detta sätt hela tiden diskuteras och utvecklas om bostadsgårdarna ska få ett regionalt erkännande och utrymme i dagens stadsplanering.

Med tiden och med olika människor uppstår olika behov och krav. Det finns på detta sätt inte ”en bästa bostadsgård” eller en enda sanning om hur man gestaltar en fungerande bostadsgård – det finns flera!

Illustration. Av Emelie Kjellberg 23 mars 2009.

REFERENSER

TRYCKTA KÄLLOR

BERGLUND, ULLA & JERGEBY, ULLA (1998):

Stadsrum Människorum – att planera för livet mellan husen.
Rapport T8:1998, Stockholm. Byggforskningsrådet.

GEHL, JAN (2006):

Life between buildings: using public space. 6:e upplagan.
Arkitektens Forlag. The Danish Architectural Press and Jan Gehl.

JERGEBY, ULLA (1996):

Offentlig miljö som arena & kuliss – att se, bli sedd & mötas på stadens offentliga platser & bostadsnära platser. Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Sociologica Upsaliensia.* Uppsala.

KRISTENSSON, EVA (1997):

Gröna kvaliteter & socialt samspel – en studie av hur några bostadsgårdar används av sina invånare. Institutionen för Byggnadsfunktionslära. Reprocentralen, Lunds Universitet, Lund.

KRISTENSSON, EVA (2003):

Rymlighetens betydelse – en undersökning i bostadsgårdens kontext. Lunds Tekniska Högskola, Institutionen för Arkitektur, Lund.

KRISTENSSON, EVA (2005):

Rymlighetens betydelse för bostadsgården. Gröna Fakta nr 4. Movium, Alnarp.

KRISTENSSON, EVA (2007[2]):

Bostadsgården – vardagsrum, lekplats, mötesplats & utsikt. Formas, Stockholm.

OLSSON, SÖREN & CRUSE SONDÉN, GERD & OHLANDER, MARIANNE (1997):

Det lilla grannskapet – gårdar, trapphus & socialt Liv. Centrum för Byggnadskultur i västra Sverige. Chalmers Tekniska Högskola – Göteborgs Universitet.

PERSSON, AGNETA & PERSSON, BENGT (1995):
Svenska bostadsgårdar 1930-59. Byggforskningsrådet,
Stockholm.

TORSEKE HULTHÉN KERSTIN (2000):
Bra bostadsgårdar – här vill vi bo! Stad & Land nr 164. Svensk
Byggtjänst, Movium.

ARTIKLAR & TIDSSKRIFTER

GRÖNSTRUKTURPROGRAM (2002):
Ur översiktsplanen för Norrköping – utvecklingsplan för staden.
Norrköpings Kommun.

KLING, ANDERS (2001):
”Livsstilsgårdar”. *Area*, nr 3, s 40-45.

KRISTENSSON, EVA (2007[1]):
”Bostadsgården – det halvprivata rummet”. *Bostaden & Kun-
skapen*. Arkus, Stockholm.

LILJEKVIST, INGALILL & BERGLUND, JONAS (2007):
”Bostadsgården på ritbordet”. *Bostaden & Kunskapen*. Arkus,
Stockholm.

OLSSON, SÖREN (2001):
”Stadens attraktivitet och det offentliga stadslivet”, del 1. *Plan*,
nr 2-3, s 102-111.

OLSSON, TITTI (2004):
Rymlighetens bostadsgård ger bättre livsmiljö. Movium-
Bulletinen, nr 2.

OLSSON LIEBERG, TITTI (2007):
”Vad ska vi ha bostadsgården till?” *Den nya bostadsgården*.
MoviumBulletinen, nr 2.

REITER, OLE (2007):
”Bostadsgården – ett privat eller offentligt rum?” *Den nya
bostadsgården*. MoviumBulletinen, nr 2.

ELEKTRONISKT

BENGTSSON, ANNA (2009-03-10):

Utemiljöns betydelse för äldre & funktionshindrade. Statens Folkhälsoinstitut nr 60, 2003. Tillgänglig:
<http://www.fhi.se/sv/Publikationer/Alla-publikationer/Utemiljons-betydelse-for-aldre-och-funktionshindrade/>

BOVERKETS HEMSIDA (2009-02-19):

Gårdsutveckling för miljonprogramsområden, Boverket 2008. Tillgänglig:
<http://www.boverket.se/shopping/ShowItem.aspx?id=4068&epslanguage=SV>

BRF GUSTAVS HEMSIDA (2009-03-03):

Om fastigheten. 2007. Tillgänglig:
<http://brfgustav.se/index.htm>

EKOSTADENS HEMSIDA (2009-02-10):

Bo01 i blått & grönt. Tillgänglig:
http://www.malmo.se/download/18.2c0511de10ef5277927800030/fb07_tema_utemiljo_final.pdf

KURSHEMSIDA PROJEKT 2 – BOPLATSEN (2009-02-10):

Kursplan. Fastställd 12 december 2007. Tillgänglig:
<http://www.slu.se/?id=363&Kurskod=LK0080&svenska=true&>

NYQUIST BRANDT, ÅSA (2009-03-10):

Utemiljöns betydelse för äldre & funktionshindrade vid särskilda boenden. Statens Folkhälsoinstitut 2005. Tillgänglig:
<http://www.fhi.se/sv/Publikationer/Alla-publikationer/Utemiljons-betydelse-for-aldre-och-funktionshindrade-vid-sarskilda-boenden/>

RÄTTSNÄTET [1] (2009-02-10):

Plan- & Bygglag. 2 kapitel, 4 §. Senast uppdaterad t.o.m. SFS 2008:1366. Tillgänglig:
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM>

RÄTTSNÄTET [2] (2009-02-10):

Plan- & Bygglag. 3 kapitel, 15 §. Senast uppdaterad t.o.m. SFS 2008:1366. Tillgänglig:
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM>

STATENS FOLKHÄLSOINSTITUT (2009-03-10):

Förskola – betydelsen av utevistelsen. Senast uppdaterad 2009-02-19. Tillgänglig:

<http://www.fhi.se/sv/Handbocker/Uppslagsverk-barn-och-unga/Forskola--betydelse-av-utevistelse/>

VÄGVERKETS HEMSIDA (2009-03-10):

Barns utemiljö – en utvecklingsmiljö. Senast uppdaterad 2004-05-27. Tillgänglig:

http://www.vv.se/templates/page3_____308.aspx

BILDER

Framsidan är ritad av Lars Lindoff för Movium – Lunchsamtal om *Den nya bostadsgården*. Alla andra bilder som återfinns i denna kandidatuppsats är tecknade eller fotograferade av författaren, Emelie Kjellberg. Jag har fått muntlig tillåtelse från de personer som är med på fotografierna att visa deras ansikte i detta arbete.